

AZ ELLENFORRADALOM TUDATLAN SZEKÉRTOLÓJA? A bűnös konstruálása egy 1956 utáni politikai perben

Az alábbi írás az 1956-os forradalom leverését követő politikai perek egyik elítéltje, Ricsei Balázs történetét villantja fel, aki egy kisváros iskolaigazgatójából és marxista meggyőződésű orosz szakos tanárából lett a helyi forradalmi bizottság titkára. A megtorlás időszakában letartóztatták, internálták, vádat emeltek ellene, s végül két év börtönt szabtak ki rá. A tanulmány amellett, hogy rávilágít a periratok néhány sajátosságára és bemutatja az eljárást, választ keres arra a kérdésre is, hogy ennek során miként kreáltak Ricseiből bűnöst.

A perirat mint történeti forrás az 1956-os kutatásokban

A kutatók között erősen megoszlanak a vélemények az 1956-os forradalom leverését követő politikai perek iratanyagának történeti értékéről és használhatóságáról a forradalom eseménytörténetének feltárása, illetve a résztvevők szerepének megismerése során. A vitatott megítélés részben magyarázható az eltérő kutatói tapasztalatokkal, illetve az iratok jellegével: a periratok összetettek, többféle iratot tartalmaznak (nyomozati, ügyészségi, bírósági iratok), felhasználásuk időigényes, nagy körültekintést és szigorú forráskritikát igényelnek. Figyelembe kell venni, hogy az 1956-os eseményekkel nem egyidejű, hanem utólagos (retrospektív) forrásokról van szó, melyek alá vannak vetve egy másik korszak másfajta logikájának. A korai Kádár-rezsim alatt keletkeztek, amikor a politikai perek tömeges megrendezése a berendezkedő hatalom céljait szolgálta. Nem a valós tények felderítése és értékelése, illetve az igazságszolgáltatás volt az eljárások elsődleges célja, hanem '56 lejárata, ellenforradalmi jellegének bizonyítása, igazolva az 1956. december 5-én elfogadott párthatározat megállapítását, mely az 1956-os eseményeket egyértelműen ellenforradalomnak minősítette.¹ Céljuk volt továbbá a társadalom megfélemlítése, politikailag aktív csoportjainak elrettentése, megtörése, a bűnösnek kiszemeltek megbüntetése, illetve a restaurálódó hatalom bosszúvágyának kielégítése. Ebben az értelemben a perek preconcepcionálisak voltak. Ez a jellegük azonban nem zárja ki, hogy a periratok tényszerű adatokat, sőt a nyomozati anyagokhoz bizonyítékként csatolva akár a forradalommal egyidejű dokumentumokat is tartalmazzanak.

¹ Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. decemberi határozata. (1956. december 5.) In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*. Sajtó alá rendezte: Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Budapest, 1973, 13–23.

Az 1956-ot követő politikai perekben eljáró hatóságoknak a pártvezetés útmutatása alapján kettős feladata volt: egyrészt be kellett bizonyítaniuk, hogy Magyarországon előre megszervezett és központilag irányított ellenforradalom zajlott le, másrészt fel kellett kutatniuk és eljárás alá vonniuk azokat a személyeket, akik az „ellenforradalomért” felelőssé tehetőek: azaz annak szervezőit, irányítóit és főszereplőit. A jogi eszközökkel végrehajtott megtorlást nagyfokú tömegesség jellemezte: az első hónapokban, 1957. május 1-ig 33 704 főt vettek őrizetbe, akik közül 14 542 letartóztatott börtönbe vagy rendőrségi őrizetbe került, 14 244 főt az ügyészségnek adtak át, az internáltak (közbiztonsági őrizetbe vettek) száma pedig mintegy 4500-ra rúgott. Ugyanaddig az időpontig 1693 főt ítélték el, közülük 314 személyt statáriális eljárás keretében.² 1958 végéig, amikor a felelősségre vonások nagy része lezárult, a bírósági statisztika szerint jogerősen 7824 felnőttest és 338 fiatakorút ítélték el „ellenforradalmi bűncselekmények” miatt.³

A perbe fogottak kiválasztásánál a pártvezetés különböző szempontok érvényesítésére törekedett. Először is felelősségre kívánták vonni az 1956-os események vezetőit és legaktívabb résztvevőit. Ez azonban csak részben sikerülhetett, hiszen közülük sokan külföldre menekültek, így, ha meg is indították ellenük az eljárást, az ítéletet nem tudták végrehajtani (bár egyeseket távollétük ellenére halálra is ítélték).⁴ Az elképzelés megvalósítását az is akadályozta, hogy a társadalom igen széles rétegei mutattak aktivitást a forradalom alatt, megmozdulások résztvevői voltak, illetve forradalmi szervezetekben vállaltak szerepet. Mindenkit nem lehetett bebörtönözni, már így is kevés volt a börtön, másrészt a hatalom belátta: ha a felelősségre vonás mértékének nem szab határt, akkor az ország működőképességét, s ezzel a konszolidációt is veszélyezteti. Az MSZMP vezetésének törekvése volt továbbá az osztályszempontok érvényesítése, azaz a volt „uralkodó osztályok”, a tőkésék, gyárosok, bankárok, földbirtokosok, arisztokraták, valamint az 1945 előtti politikai rendszerhez kötődők, a „fasiszta és burzsoá pártok” tagjai, a „Horthy-rezsim vezető politikai és katonai személyei”, volt csendőrök részvételének felmutatása.⁵ Az osztályszempontú magyarázat szerint nekik állt érdekükben a „népi demokratikus rendszer” megdöntése, a korábbi hatalmi rendszer visszaállítása. A rendőrségi nyomozások során azonban kiderült, hogy az osztályellenség körébe sorolható személyeket elvélve is alig találunk a résztvevők között, ellenben akiket a

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt, MSZMP KB Politikai Bizottság, 1956–1989 (a továbbiakban: M-KS 288. f. 5), 33. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1957. július 2-i ülése.

³ MNL OL, Igazságügyi Minisztérium, Bírósági, Közjegyzői és Ügyvédi Osztály, 1945–1970 (a továbbiakban: XIX-E-1-j.). Az Igazságügyi Minisztérium utasítására készült részletes statisztikákat közli Mikó Zsuzsanna: *A terror hétköznapjai. A kádári megtorlás, 1956–1963*. Budapest, 2016, 61–68.

⁴ Szokolczai Attila: Az 1956-os politikai perek. *Rubicon*, 1995. 6–7. sz. 42–46.

⁵ MNL OL M-KS 288. f. 5/33. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1957. július 2-i ülése.

részvételük miatt bűncselekménnyel vádolhatnak, azok többségükben „kisemberek”: munkások, alkalmazottak, értelmiségiek és parasztok.

Az 1956-os események ellenforradalmi jellegének bizonyításában a bíróságok számára komoly nehézséget jelentett a résztvevők szociális származása, ezért „újításra” kényszerültek: új kategóriákat vezettek be az elkövetett cselekedetek megítélésakor, illetve a személyek jellemzésekor. A résztvevők egy részét a megtévesztettek, megtévedtek közé sorolták, s igyekeztek „elkülöníteni” őket a tudatos ellenforradalmárrá vált „osztályárulóktól”, míg a fegyveres harcokban részt vett munkásokat, munkásfiatalokat „lumpen elemekké”, huligánokká, „deklasszáltta” minősítették át. Mivel a nyomozó szervek az ’56-os résztvevők között a legnagyobb igyekezetük ellenére is csak elvéve bukkantak ún. osztályellenségre, ellenforradalmat szervező tudatos ellenforradalmárokat pedig végképp nem találtak (ami következett az események spontán, „népforradalmi” jellegéből), a büntetőeljárás során szükség volt olyan vádlottakra, akikre valahogy „ráhúzhatták” az előkészítő, szervező és/vagy a vezető szerepet. Az ügyészség ezért ügyelt arra az egyes pereknél, hogy a vádlottak közé kerüljön olyan személy, aki iskolázottsága, képzettsége, foglalkozása révén kinevezhető a csoport vezetőjének. Gyakorta előfordult, hogy a vádiratban szereplő vádlottak úgy alkottak „szervezkedő” csoportot, hogy az eljárás előtt egyáltalán nem, vagy csak felszínesen, látásból ismerték egymást.

A megtorlás részét képező eljárásokban a belügyminisztérium játszotta a főszerepet a pártvezetés iránymutatásai alapján. A rendőrség, főként a politikai nyomozó osztályok feladata volt a felelősök felkutatása, ha szükségesnek látták, a letartóztatásuk, valamint bizonyítékok gyűjtése, tanúk kihallgatása. Az ügyészség és a bíróság feladata pedig olyan perbeli tényállás kreálása volt, amely igazolta az események ellenforradalmi jellegét, alátámasztotta a büntetésre kiszemeltek bűnösségét és kellően súlyos büntetését. Ennek érdekében a valós elemeket felhasználva, azokat kiegészítve, ám a történeteket sok esetben eltorzítva konstruáltak olyan ügyeket, amelyek megfeleltek a politikai elvárásoknak.⁶

A büntetőeljárás fázisai alapján az iratok három csoportba sorolhatók: nyomozati anyagok, ügyészségi, valamint bírósági iratok. A nyomozati anyagok között előfordulnak bizonyítékként csatolt, a forradalommal egyidejűleg keletkezett dokumentumok is. Így maradt fenn például másolatban azon előadásvázlat, amit a hajdúnánási értelmiségi kört szervező, majd a helyi forradalmi bizottmány titkárává választott Ricsei Balázs készített (erről később még lesz szó).⁷ A nyomozati anyagok egy része magát a nyomozati eljárást dokumentálja: házkutatás elrendelése-

⁶Vö. Szokolczai Attila: *Gyilkosság különös kegyetlenséggel. A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata*. Budapest, 2016.

⁷Vázlat a beszámolóhoz. Ricsei Balázs feljegyzései. (Másolat). „Ricsei Balázs és társai” periratai. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HBML), A jogszolgáltatás területi szervei, Bíróságok és ügyészségek, A Debreceni Megyei Bíróság iratai (a továbbiakban: XXV. 21.b.), B 844/1957.

se, feljelentés, a nyomozás megindítása, a nyomozati eredmények összefoglalása. A nyomozati anyagból hiányoznak viszont azok az iratok, amelyek az államvédelmi szervek működésével függenek össze: informátori jelentések, szakvélemények, stb. Ezeket már az eljárás idején, az ügyészségre küldés előtt kivették az aktákból. A rendőrségi és ügyészségi kihallgatások, a bírósági vallomások, továbbá a vádiratok és az ítéletek tanulmányozása bepillantást enged a büntetőeljárás mechanizmusaiba, s emellett számos adatot nyerhetünk belőlük egy-egy eseményrészlet felderítéséhez.

A periratok elemzésekor különösen fontos a szigorú forráskritika. A jegyzőkönyvekben megőrzött vallomásokat egybe kell vetni egymással, mérlegelni kell a körülményeket, s valóságtartalmukat ellenőrizni kell más forrásokból is. A vádiratok és az ítéletek megbélyegző hangneme jól mutatja a tárgyilagosság hiányát, a per politikai jellegét és a vádlottakra nehezedő nyomást. A kutatónak természetesen az eljárás alá vont személyek és a tanúk vallomásait is fenntartással kell olvasnia, hiszen az adott helyzetben egyéni sorsok forogtak kockán, s ebből különböző védekezési mechanizmusok, „elhallgatások” és „áthárítások” következhetnek. A tapasztalat az, hogy a rendőrségi vallomások általában közelebb állnak a valósághoz, mint a bírósági vallomások. Ennek részben az az oka, hogy a nyomozás során még valamivel nagyobb szerepet játszott a tények felderítése, sok esetben csak ezt követően került sor az ismertté vált tények koncepcionális összerendezésére s ezzel együtt az események eltorzítására. Úgy tűnik, a nyomozati szakaszban általában a kihallgatottak is őszintébben beszéltek. Jellemző, hogy a bíróság előtt a vádlottak csak részben ismerték el azt, amit a rendőrségi vallomások tartalmaznak. Gyakran előfordul, hogy a vádlottak és a tanúk visszavonják állításaikat, illetve arra hivatkoznak, hogy nem azt vagy nem úgy mondták, továbbá a jegyzőkönyvet nem is olvasták, azt csak egyszerűen aláírták velük. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a vádlottak a bíróság előtt általában nem törekszenek bevallani azt, amit nem bizonyítottak rájuk, a vádiratok pedig rengeteg ferdítést tartalmaznak.

Az '56-os periratok közlése, nyomtatásban való megjelentetése – az említett szempontok miatt – vitatott kérdés. A magam részéről azokkal értek egyet, akik azt vallják, hogy jegyzetek, magyarázó szövegek nélküli közlésük torz képet ad a forradalom alatti eseményekről, s a benne szereplő személyek hitelét ronthatja. Ez pedig nem pusztán szakszerűség, hanem szakmai etika kérdése is.⁸ Tapasztalataim szerint egyes esetekben a periratok számos elírást, téves bejegyzést is tartalmaznak.

⁸ A megtorlás időszakában keletkezett peranyagok tömeges, megfelelő szöveggondozás nélküli közlésére példa a következő nagyszabású vállalkozás: *Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár megyei dokumentumai*. I/1 – I/8. k. Összeállította: Dikán Nóra. Nyíregyháza, 1992–1994. Az első kötetek esetében minimális szöveggondozásról sem beszélhetünk. A dokumentumkötet részletes kritikáját lásd Rainer M. János: Dokumentumok 1956-ról. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1993. 3. sz. 337–340.; Valuch Tibor: Dikán Nóra: Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár megyei dokumentumai. In: *Évkönyv 1994*. 56-os Intézet, Budapest, 1994, 327–333.

Előfordul helyenként névelírás, ritkábban az események időpontja téves, de olyan esettel is találkozhatunk, hogy egyes adatok felcserélődnek, összekeverednek. Az eljárás alá vont személyekről készült belügyminisztériumi statisztikák sem teljesen megbízhatóak, nem beszélve a forradalom résztvevőiről készült statisztikai kimutatásokról. Így van ez az ún. megyei monográfiák esetében is, melyek az „ellenforradalomban részt vett” megjegyzés alatt egy-egy település vonatkozásában közlik az eljárás alá vont és elítélt személyek számát, továbbá a forradalmi bizottság, a „nemzetőrség (fegyveres csoport)” és a munkástanácsok taglétszámát is. A Hajdú-Bihar megyei kötet a hajdúnánási nemzetőrség létszámát 235 főben jelöli meg, ami igen magas szám, közel annyi, mint Debrecen esetében.⁹ Más – főként szóbeli – forrásokból valószínűsíthető a tévedés oka. Az 1956. október 26-i zavargások után Hajdúnánáson egy bővebb listát állítottak össze, hogy a zavargások esetleges kiújulásakor utcaőrségeket tudjanak szervezni. A listán szereplők azonban nem kaptak fegyvert, s nemzetőri szolgálatukra sem került sor. A tényleges nemzetőrség, amelynek tagjai fegyverrel is rendelkeztek, mintegy 30–35 fős volt, a statisztikai kimutatásban azonban a nagyobb számmal demonstrálni lehetett az „ellenforradalmárok” nagy számát.

A periratok értékelhető adatokat tartalmaznak az eljárás alá vont személyekről, ezért társadalomtörténeti elemzés forrásbázisát képezhetik. Egyes irattípusainak forrásértéke azonban a személyi adatok szempontjából különböző. A rendőrségi kihallgatások, bírósági vallomások jegyzőkönyveiből a felvett személyi adatok mellett főként a vallomást tevők által elmondott rövid önéletrajzok használhatók fel. A megbízhatóság és az összevethetőség szempontját szem előtt tartva, a vádiratok és különösen az ítéletek személyi körülményeket taglaló részei kellő kutatói tapasztalattal és a szükséges forráskritikával jól használhatók. Vigyázni kell azonban a „belügyes” fogalmi kategóriákkal, hiszen még a foglalkozási besorolásoknál is megjelennek a politikai-ideológiai szempontok. Találunk például olyan bejegyzést, mint „volt csendőr”, „horthysta katonatiszt”, „kulák származású” stb. Ezeknek a fogalmaknak van ugyan bizonyos információértéke, ám semmiképpen nem az illető személy forradalom alatti foglalkozására, társadalmi helyzetére utalnak.

Az egyidejű dokumentumok közül számos olyan típust nélkülözni kellett a kutatás során, ami sok más település esetén fennmaradt, és felhasználható a történeti feldolgozás számára. Hajdúnánáson azonban, ahol Ricsei Balázst a forradalmi bizottmány titkárává választották, nem maradtak fenn sem a forradalmi bizottmány jegyzőkönyvei és egyéb iratai, sem pedig a munkástanácsok jegyzőkönyvei. Ezen egyidejű iratok hiánya miatt óhatatlanul felértékelődik a retrospektív források, köztük a periratok jelentősége.

⁹ A Hajdú-Bihar megye területén lezajlott 1956-os ellenforradalom összefoglaló monográfiája. Debrecen, 1959. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, V-150370.

Ricsei Balázs (1926–1998) szellemi útja: a népi baloldaltól a pártellenzékig

Ricsei Balázs a beregi vidéken, Barabás községben született 1926-ban, kisbirtokos paraszti családban. A négyéves polgári iskola elvégzése után 1941-től a Sárospataki Református Tanítóképzőben tanult, ahol 1946-ban tanítói és kántor oklevelet szerzett. Sárospataki évei alatt a népi írók formálták leginkább a gondolkodását, de a marxizmus is nagy hatással volt rá. A népi baloldaltól indulva hamar eljutott a szocialista eszmékhez. Alighogy elkezdett tanítani, 1946 novemberében belépett a Magyar Kommunista Pártba. 1947-től részt vett az úttörőmozgalomban, sőt 1948-ban az elsők közt végzett úttörővezető tanfolyamot. 1948-tól két és fél évig katonai szolgálatát töltötte, s itt döbbsent rá először, hogy a hatalomra került kommunista párt által hirdetett szocialista-kommunista eszméktől sok tekintetben különbözik a politikai gyakorlat.

A Debrecen melletti Nagycserén tanított feleségével, amikor 1952-ben kinevezték Hajdúnánásra iskolaigazgatónak. Alig több mint 26 éves volt, amikor egy 700 fős általános fiúiskola vezetője lett. Kiváló tanító volt, de tovább akarta magát képezni, ezért 1953–1955 között elvégezte az Egri Pedagógiai Főiskola levelező tagozatán az orosz nyelv és irodalom tanári szakot. Hajdúnánáson aktív közéleti tevékenységet fejtett ki, így sokan ismerték a városban, nemcsak a pedagógusok. Tagja volt a pedagógus tánccsoportnak, s a helyi sportkör (Fáklya SE) igazolt versenyzőjeként tornászott. Pártfunkciót nem vállalt, de mint elméletileg felkészült, széleskörű műveltséggel rendelkező és marxista meggyőződésű MDP-tag, rendszeresen tartott politikai előadásokat. Megítélése azonban vegyes volt, mivel erős marxista-materialista meggyőződése, illetve annak terjesztése a világnézeti nevelés és népművelés terén a város lakosságának egy részében ellenérzést szült.

Ricsei szerkesztette 1954–1955-ben a *Hangoshíradó* című helyi újságot, majd 1956 áprilisától a kéthetente megjelenő *Nánási Híradót*, amit a városi tanács népművelési csoportja adott ki. 1956 folyamán részt vett a szakszervezeti bizottság munkájában is. 1956 szeptemberében tízéves párttagsága alkalmából, tevékenysége elismerésének jeléül, a megyei pártbizottság oklevéllel tüntette ki. Mivel a szocializmus eszméjében hitt, de a rendszer ellentmondásait is felismerte, rokonszenvezett a Nagy Imre körül csoportosuló pártellenzékkel, és nagy érdeklődéssel olvasta az *Irodalmi Újságot*. „*Én nem mondtam, hogy a kommunizmus rossz, vagy a szocializmus rossz, de azt igen, hogy hibák vannak, s bíztam, hogy majd ezek ki fognak igazodni*” – emlékszik vissza erre az időszakra a vele készített interjúban.¹⁰

¹⁰ Ricsei Balázssal 1992-ben találkoztam először, amikor hosszú interjút készítettem vele, majd évekig leveleztünk. Verseket, feljegyzéseket, leveleket és más dokumentumokat küldött, s folyamatosan kiegészítéseket tett az interjúszöveghez. Interjú Ricsei Balázssal, Gyomaendrőd, 1992. (Készítette: Völgyesi Zoltán). MNL HBML, Gyűjtemények (a továbbiakban: XV.), 55. 5. Ricsei Balázs életének utolsó időszakáról lánya, Ricsey Edit számolt be, akitől számos további, Ricsei Balázstól származó feljegyzést, verset, levelet, okmányt és egyéb dokumentumokat kaptam.

Ricsei 1956 februárjában ismerkedett meg a fiatal költő Soós Zoltánnal, akit alig 21 évesen neveztek ki igazgatónak a városi kultúrház élére, s márciusban irodalmi kör szervezésébe kezdtek. Az volt a céljuk, hogy összefogják az irodalom kedvelőit, ugyanis mindketten verseltek, s vonzódtak az irodalomhoz.¹¹ 1956 szeptemberéig mindössze három szűk körű összejövetelt tartottak, melyen rajtuk kívül rendszeresen részt vett egy fiatal gimnáziumi tanár, Tasi Miklós. A kör szervezését hónapokkal elhalasztották, mivel a tanév végén, júniusban Ricsei a kislánya asztmájára hivatkozva áthelyezését kérte Hajdúnánásról Nógrád megyébe. Valójában a túlfeszített munka miatti kimerültsége és erősen depresszív kedélyállapota játszotta a fő szerepet abban, hogy áthelyezését kérte, amit a minisztérium engedélyezett számára.¹² Családjával egy kis nógrádi faluba került, de csak egy rövid időre, mivel a hely nem megfelelő volta miatt visszakérte magát inkább Nánásra. Még tanévkezdet előtt, augusztus közepén visszaköltözött, tanévkezdetre visszatért a munkakedve, s folytatta rövid időre megszakadt igazgatói tevékenységét.

1956 szeptemberében Ricsei újra az irodalmi kör szervezésébe fogott, mire azonban az első nyilvános rendezvényre sor került, az országban bekövetkező politikai változások hatására az irodalmi jellegűnek indult kezdeményezésből inkább közéleti-politikai vitafórum lett, ahol a fővárosi Petőfi Kör és a debreceni Kossuth Kör mintájára mód nyílt a fennálló rendszerrel szembeni kritikák és javaslatok megfogalmazására.¹³ A kör szervezéséről Ricsei tájékoztatta a város akkori vezetőit, Fazekas Jenő párttitkárt és Szilágyi Gyula tanácselnököt, akik ehhez az engedélyt megadták. Egyébként Ricseinek és Soósnak is jó kapcsolata volt a városvezetőkkel, főleg Szilágyival, aki tanácselnökként felettesük volt.¹⁴

Ricseit lelkesítették az országban folyó változások, és úgy érezte, helyben is cselekedni kell. *„Pest után vidéken is kezdődött a mozgolódás, a lengyelországi események jöttek, s ezek hatására mi is belelkeseztünk, kezdtünk ezekkel az eseményekkel foglalkozni. Úgy hiszem, hogy konkrét politikai események értékeléséből tértünk rá*

¹¹ A kör megszerveződéséről, vitáiról részletesebben írtam a hajdúnánási forradalom történetét feldolgozó kötetben. Völgyesi Zoltán: *Kisvárosi történet. Az 1956-os forradalom és a zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson*. Budapest, 2001, 79–88.

¹² Ricsey Edit közlése szerint Ricsei Balázs bipoláris zavarban szenvedett. Ez olyan kétpólusú hangulati betegség, amelynek lényege, hogy hosszabb lehangolt (depressziós) és felhangolt (aktív, „pörgős”) időszakok váltakoznak a személy életében, s a különböző kedélyállapotú fázisok hossza több hónap vagy akár év is lehet.

¹³ Interjú Ricsei Balázssal (1992). Interjú Tasi Miklóssal. Hajdúszoboszló, 1992. (Készítette: Völgyesi Zoltán). MNL HBML XV. 55. 7. Ricsei Balázs bírósági vallomása, 1957. szeptember 26.; Önéletrajz, 1961. jún. 20. „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957.

¹⁴ Ricsei barátságosnak nevezte a közte és Szilágyi közt kialakult akkori viszonyt. „A Szilágyi [...] egy nagyon rendes ember volt. [...] Én mély rokonszenvet éreztem a Szilágyival, és talán barátomnak is lehetett volna nevezni.” Interjú Ricsei Balázssal (1992). Szilágyi is megerősítette a vele készült interjúban a jó kapcsolatot: „Ricsei Balázssal és Soós Zoltánnal olyan kapcsolatunk volt, hogy bejárhattok akármelyik hozzám.” Interjú Szilágyi Gyulával. Debrecen, 1992. (Készítette: Völgyesi Zoltán). MNL HBML XV. 55. 6.

az elméleti oldalra. Azt mondtam, próbáljuk meg mi is keresni az útját, hogy hogyan lehetne megreformálni ezt az egészet, mert nagyon félrevitt a dolog” – emlékezett vissza.¹⁵ 1956 őszén több olyan hatás érte, ami fokozta aktivitását: nagy hatással volt rá a párt értelmiségi határozata, amit a szeptemberi *Társadalmi Szemlében* hoztak nyilvánosságra, továbbá Rajk László rehabilitálása és újratemetése, a lengyelországi reformok híre, s nem utolsósorban a debreceni Kossuth Kör vitája, amelyen személyesen is részt vett. Az október 13-i debreceni vitaülésnek – amelyre a pártellenzék sajtóvitákból jól ismert alakját, Losonczy Gézát,¹⁶ a *Magyar Nemzet* újságíróját hívták meg vitavezetőnek – az értelmiségi határozat jegyében *Értelmiség – demokrácia – Debrecen* címet adták.¹⁷ A gyűlés egyértelműen kiállt a politikai változások szükségessége és a pártba e napon visszavett Nagy Imre mellett. Ricseit a debreceni tanácskozáson megfogta az oldott légkör, Losonczy határozott fellépése és vitavezetése, valamint a sok kritikus vélemény. Két nap múlva be is számolt az itt látottakról-hallottakról a hajdúnánási rendezvényen.

Október 15-én, az irodalmi kör első nyilvános ülésén mintegy 15–20 fő volt jelen, többségében irodalom iránt érdeklődő tanárok, pedagógusok. A hajdúnánási kultúrházban megtartott alakuló ülésre meghívót kaptak a város akkori vezetői, Szilágyi Gyula tanácselnök és Fazekas Jenő párttitkár is, akik azonban elfoglaltságukra hivatkozva nem vettek részt azon. Megjelent viszont Varjas Pál rendőrőrnagy, a városi rendőrkapitány helyettese, aki szintén irodalombarát volt, továbbá a helyi pártvezetőség is képviseltette magát. Az ülésen Ricsei tartotta a bevezetőt, majd hozzászólások következtek. A résztvevők elfogadták a helyi lap tervét, s annak szerkesztését Ricsei vállalta. Megegyeztek abban, hogy egy hét múlva, október 22-én, hétfőn nyilvános vitaestet rendeznek. Ezt később egy nappal elhalasztották, mert erre a napra, október 22-ére esett a megyei pártbizottság politikai akadémiájának debreceni rendezvénye, ahol az előadó Donáth Ferenc volt, s Hajdúnánásról meghívták Fazekas Jenőt, Szilágyi Gyulát és Ricsei Balázst is. Donáth Ferenc a pártoktatók házában a magyar mezőgazdaság helyzetéről tartott előadást, amely nagy érdeklődés mellett a késő éjszakába nyúló vitával végződött.¹⁸ Ricsei szorgalmasan jegyzetelt, és a vita végéig ottmaradt. Debreceni rokonoknál aludt, s csak másnap reggel utazott haza Nánásra.

¹⁵ Interjú Ricsei Balázssal (1992).

¹⁶ Losonczy nagyhatású cikkben szól hozzá többek közt a párt értelmiségi határozatához is. Losonczy Géza: Az értelmiségi határozatról. *Művelt Nép*, 1956. szeptember 2.

¹⁷ Kövér György: *Losonczy Géza (1917–1957)*. Budapest, 1998, 255.; Filep Tibor: Értelmiségi megmozdulások Debrecenben az 1956-os forradalom előtt. In: *Rákositól Kádárig. Fejezetek a legújabbkori magyar történelemből*. Debrecen, 1998 /Jelenkortörténeti Műhely I./, 110.

¹⁸ Donáth Ferenc: *A Márciusi Fronttól Monorig (Tanulmányok, vázlatok, emlékezések)*. Budapest, 1992, 81–95.; Filep Tibor: *Az 1956-os forradalom Hajdú-Biharban*. In: Gazdag István (főszerk.): *1956 dokumentumai Hajdú-Biharban*. Debrecen, 1993, 8.

Október 23-án, kedden este 6 órától került sor az irodalmi kör második nyilvános összejövetelére, ahol a Bocskai név felvételéről is döntöttek. A rendezvényt ismét a kultúrházban tartották, már nagyobb társaság, mintegy 40–50 fő részvételével. A vitaindítót ismét Ricsei tartotta. Bevezetőjében röviden beszámolt a Donáth-előadáson hallottakról, majd a múltkori vita folytatásaként bel- és külpolitikai kérdésekről szólt. Megállapításai egybecsengtek az egyetemi ifjúsági gyűlések és a Petőfi Kör vezetősége által az előző nap megfogalmazott javaslatokkal, követelésekkel, amelyekről a Kossuth Rádió is beszámolt. Ricsei előadásában kifejtette, hogy határozott reformpolitikát tart szükségesnek, aminek feltételét abban látta, hogy személyi változásokra kerüljön sor a párt- és állami vezetésben, s Nagy Imrét helyezték vissza a kormány élére. Ezen a vitaesten megjelent a két első számú városvezető, Szilágyi Gyula tanácselnök és Fazekas Jenő párttitkár is, sőt fel is szólaltak. Mindketten a reformok iránti nyitottságukról tettek tanúbizonyságot, ugyanakkor Fazekas hangsúlyozta, hogy a reformokat a kommunista párt irányításával kell végrehajtani.

A helyi forradalom, Ricsei Balázs és a forradalmi bizottmány tevékenysége

Hajdúnánáson 1956. október 23-át követően jelentősebb helyi megmozdulás október 26-ig nem volt. Az október 25-éről 26-ára virradó éjjel a Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság rendkívüli ülést tartott Debrecenben, ahol a kialakult helyzetet és a párt stratégiáját tárgyalták meg. Az ülésre behívták Hajdúnánásról Fazekas Jenő párttitkárt és Szilágyi Gyula tanácselnököt is, akik a többi vidéki vezetővel együtt azt az utasítást kapták, hogy álljanak a változások élére és próbálják meg befolyásuk alatt tartani az eseményeket. „...*azt kérte tőlünk a megyei első titkár – idézte fel Szilágyi az akkori eseményeket –, hogy akit elfogad a tömeg, az álljon be a Forradalmi Bizottmányba és lokalizálja a helyzetet, mert ami már Pesten van, az emberéletekbe került, és az átalakulás, ha lesz átalakulás, akkor ne ilyen körülmények között menjen végbe. Ott azon a megyei pártbizottsági ülésen 26 olyan követelést fogadtunk el, amivel ki lehetett állni a tömeg elé. Például közte volt az, hogy menjenek ki az oroszok, el kell törölni a begyűjtést, a honvédség kapja vissza a régi egyenruháját. Mind olyan jelszavak, amik akkor a levegőben voltak.*”¹⁹ Az MDP megyei vezetői ezen az éjjelen állapodtak meg az egyetemisták és az üzemek küldötteivel arról, hogy megalakítják a Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmányt, s ekkor már forradalomnak minősítették a történeteket, napokkal megelőzve a legfelső pártvezetést, amelynek értékelésében csak október 28-án következett be fordulat.²⁰ A Szilágyi által is említett, 26 pontból álló követelést, amely később a *Néplapban* is megjelent, a megye dolgozó parasztsága nevében fogalmazták, de az

¹⁹Interjú Szilágyi Gyulával (1992).

²⁰Filep: *Az 1956-os forradalom Hajdú-Biharban...* 8.

MDP megyei és járási titkárai írták alá, abban a reményben, hogy ez a nyilatkozat lehetővé teszi számukra a hatalom megtartását és az események irányítását.²¹

Másnap Hajdúnánáson nem a megyei pártközpontban elképzelt forgatókönyv szerint alakultak a dolgok. A délutáni órákban heves tüntetés bontakozott ki, s a forrongó tömeghangulatban a helyi hatalmi szervek befolyása egyik pillanatról a másikra semmivé foszlott. Péntek volt, a heti piac napja, ami miatt eleve nagy volt a forgalom a városközpontban. Sokan bejöttek ezen a napon a tanyákról is a városba. A korábbi napok pesti eseményei foglalkoztatták leginkább a lakosságot, s a napok óta folyó fegyveres felkelésről érkező hírek hatása nem is maradt el. Itt-ott már a délelőtt folyamán feltűntek botokkal felszerelt emberek, és az elégedetlenségüknek hangot adó csoportok követelték a Rákosi-éra hatalmi szimbólumai, a vörös csillagok és a népköztársasági címerek eltávolítását a középületekről. Az általános iskolából hírek érkeztek arról, hogy a gyerekek tépdésik az orosz tanönyveket, a főtéren pedig tüntetés készülődött.

Ebben a helyzetben, érzélve a mind nagyobb feszültséget, Ricsei Balázs felkereste a tanácsházán Szilágyi Gyula tanácselnököt, akivel arról tárgyalt, hogy a közrend fenntartása érdekében cselekedni kell, ugyanis a már órák óta hullámozó tömegben mind gyakrabban lehetett látni husángokkal, botokkal „felfegyverzett” embereket. Félő volt, hogy esetleg kirakatbeverésekre, fosztogatásra és személyes bosszúállásra kerül sor, amit meg akartak akadályozni.²² Mivel a viszonylag kis létszámú rendőrség nem jelentett megnyugtató megoldást a rend védelmére, úgy döntöttek, hogy megbízható emberekből polgárőrséget szerveznek. Elhatározták, hogy tanácstagokat és párttagokat fognak behívni megbízható ismerőseik kíséretében a tanácsházára. Szilágyi a tanácstagoknak, Ricsei pedig a párttagoknak küldött ki meghívót. Mivel a tanácsházán elég lassan gyülekeztek a polgárőrségbe jelentkezők, ezért Ricsei kérte a pedagógusokat, hogy ők is jöjjenek és vegyenek részt a közrend fenntartásában. Este 6 óráig írták össze az addig jelentkezteteket. A tanácsháza előtt tüntető tömegből is többen jelentkeztek. Közben a férfiszabó kávészben elkészültek a nemzeti színű karszalagok, s azokat kiosztották a sebtiben toborzott nemzetőrök között. Majd több csoportban járőrözni küldtek ki néhányat közülük a település különböző pontjaira. Szilágyi és Ricsei így próbált tájékozódni a városban kialakult helyzetről. Ekkor már hírt kaptak néhány atrocitásról, ugyanis a tüntetés zavargásszerű megmozdulásokba torkolt.

A tüntető tömegből kivált kisebb csoportok a szószólóik javaslatára főképp a végrehajtó hatalmat képviselő helyi tanácsi apparátus ellen fordultak. A legfőbb célpontot a pénzügyi osztály begyűjtést és adóbehajtást intéző alkalmazottai jelentették, őket azonban a tanácsházára betódult tömeg bosszúja már nem érthette el, mert a fenyegető hangokat hallva, addigra eltávoztak az épületből. A késő délutáni órákban már teljesen felbomlott a rend a városban. Egyes csoportok továbbra is a

²¹ A megye dolgozó parasztságának követelése a megújuló kormánytól. *Néplap*, 1956. október 27.

²² „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957.

tanácsi- és pártapparátus tagjai után kutattak, akiken elégtételt akartak venni az elmúlt évek szenvedései miatt.²³ Ezzel egyidőben – teljesen váratlanul – zsidókkal szembeni atrocitásokra is sor került.

Kevesen tudják, hogy az 1956-os forradalom egyetlen antiszemita jellegű tömegmegmozdulásának, sőt pogromszerű zavargásainak színhelye volt Hajdúnánás, s az események első számú kiváltó oka a feltételezett zsidó bosszú volt. Éveken keresztül arról suttogtak a városban, hogy a nánási férfiak 1944. novemberi eleji elhurcolásában a településre elsők közt visszatért munkaszolgálatos zsidók is közreműködtek, házról házra vezetve azt a szovjet különítményt, amely a málenkij robotra elhurcolt férfiakat összegyűjtötte. Bár a közhiedelemmé vált feltételezést semmi sem bizonyítja, ez döntő szerepet játszott az október 26-i hajdúnánási eseményekben. A kialakult hatalmi vákuumban a zsidóellenes megmozdulások hirtelen, minden előjel nélkül robbantak ki, s teljesen készületlenül érték a nánási zsidókat. Miután ledöntötték a város főterén álló szovjet emlékművet, a tüntető tömeg haragja előbb a kommunista funkcionáriusok ellen fordult. Majd a tömegben olyan jelszavak is elhangzottak, hogy a „*zsidók is bűnösök, mivel az embereket elvitették*”, illetve „*menjünk és verjük meg a zsidókat, akik az embereket elvitették*”. Az ezt követő zavargásoknak több zsidó kárvallottja is volt: négy főt súlyosan bántalmaztak, egyet csaknem felakasztottak, többeket inzultáltak, néhány zsidó lakást megrongáltak, sőt fosztogattak is a résztvevők.²⁴ Az erőszakos, zavargásszerű megmozdulásoknak határozottan zsidóellenes éle lett, szinte egyik percről a másikra pogromhangulat alakult ki, ami a forradalom alatti időszak legszembetűnőbb helyi sajátossága.²⁵

Szilágyi és a tanácsházán tartózkodó Ricsei érezték, hogy valamit sürgősen tenniük kell a zavargások ellen. Elhatározták, hogy Debrecenből, az ottani forradalmi bizottmánytól kérnek segítséget a rend helyreállításához. A tanácselnök este 8 óra körül telefonált, és azt a választ kapta, hogy egyetemista katonák fognak érkezni.²⁶ Mivel nem volt világos képük arról, hogy milyen atrocitások történtek az este folyamán, s nem tudták, hogy kik sérültek meg, őrzjáratot szerveztek. Amint az egyete-

²³ „Pongor József és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 843/1957.

²⁴ A hajdúnánási 1956. október 26-i tüntetés eseményeit s az antiszemita megmozdulásokat, valamint a zavargások megfékezését és a helyi forradalmi bizottmány tevékenységét részletesen tárgyalom a már említett műben. Völgyesi: *Kisvárosi történet...* 90–123.

²⁵ Összetett jelenségről van szó, de az események döntő faktorát képezi a „zsidó bosszú” hajdúnánási legendája, ami az 1945 utáni években hozzájárulhatott a zsidóellenes előítéletek rögzüléséhez, majd az október 26-ai tüntetés nyomán, amikor az addig lappangó indulatok a felszínre törtek, a kialakult hatalmi vákuumban mobilizálni volt képes bizonyos csoportokat. A hajdúnánási antiszemita megmozdulásokhoz: Uo. 111–113.

²⁶ Az egyetemista katonák alatt, akik katonaruhában, fegyverrel érkeztek Hajdúnánásra, az államvizsgát nyáron letett fiatalembereket kell érteni, akiket ezt követően tartalékos tisztiképzésre a debreceni Kossuth laktanyába hívtak be. Interjú Szilágyi Gyulával (1992); Interjú Ricsei Balázssal (1992).

mista szakasz megérkezett, egy kisebb fegyveres csoportot indítottak útnak, amely az éjszaka folyamán végigjárta a várost.²⁷ Ricsei Balázs is tagja volt a csapatnak. Az „éjszakai őrzőjárat” során felkeresték a megtámadott zsidók lakásait, az üresen álló, s részben kifosztott lakásokat lezárták és a tanács pecsétjével le is pecsételték. Több megvert sebesültet bekötöztek, volt, akihez mentőt hívtak. Ricsei, aki határozottan elítélte az antiszemita atrocitásokat, igyekezett megnyugtatni a helyi zsidóságot, hogy már nem kell félniük, megvédik őket. A látottaktól lesújtva, hajnali három körül tért vissza a tanácsszárára, ahol Szilágyinak beszámolt a tapasztalatairól.

Másnap délelőtt a Debrecenből érkezett egyetemista katonák részvételével a hajdúvárosban is megalakították a forradalmi bizottságot. A különböző társadalmi csoportok delegáltjai ún. Forradalmi Választmányt alkottak, s elfogadtak egy nyolcfős névsort azokról, akiket a Forradalmi Bizottságba jelöltek. Majd a főterre népgyűlést hívtak össze. Előbb az egyetemista katonák vezetője, Kelemen hadnagy beszélt, aki beszámolt arról, hogy az előző napon Debrecenben már megalakult a forradalmi bizottság, és ismertette annak követeléseit. Majd felszólította Fazekas Jenő párttitkárt, hogy a nép kívánságára távozzon a helyszínről. Ezt követően a bizottságba jelölt személyek szólaltak fel. Előbb egy idősebb parasztember, aki a parasztpárt tagja volt, Radó József, majd Ricsei Balázs és Szilágyi Gyula. Ricsei az értelmiség nevében köszöntötte az egybegyűlteket. Nem volt könnyű helyzetben, ugyanis a város paraszti lakossága részéről több kritika hangzott el a „nadrágosok” ellen. Ricsei és Szilágyi határozottan elítélte mindenféle rendbontást, a zsidók és nem zsidók elleni önbíráskodást, a lopást, fosztogatást. Ricsei beszélt a tömeg előtt az ország politikai helyzetéről, üdvözölte a demokratikus változásokat, amit az általa szervezett értelmiségi körben is szorgalmaztak, s kifejezte reményeit a szovjet csapatok távozását illetően. Ezen az október 27-i gyűlésen Szilágyi Gyula tanácselnököt a megalakuló Forradalmi Bizottság elnökévé, Ricseit pedig a bizottság titkárává választották.

A megválasztott helyi forradalmi bizottság az összetétele alapján alkalmas volt arra, hogy képviselje a helyi társadalmat. Volt köztük három idősebb parasztember (ötven év felettiek), de a többség a harmincas korosztályhoz tartozott. Az előzetes jelölés és a testület több lépcsőben történő megválasztása biztosította, hogy csak józan gondolkodású, megfontolt emberek kerüljenek be a forradalmi szervezetbe. Debreceni mintára hivatalosan a Szocialista Forradalmi Bizottság elnevezést használták. A lakosság nyugalma és a közrend biztosítása érdekében október 28-ától éjszakai kijárási tilalmat vezettek be, valamint a szesztilalmat szolgáló intézkedéseket hoztak.²⁸ Ricsei a forradalmi bizottság ülésén javasolta a zsidók bántalmazásában részt vett személyek letartóztatását, ezt azonban nem fogadták el a többiek, mondván, hogy erre nincs hatáskörük. Ezen a véleményen volt Hódos Antal nemzetőrparancsnok is, aki azt vallotta, hogy „a rendőrség és a nem-

²⁷ „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957.

²⁸ Interjú Szilágyi Gyulával (1992).

zetőrség feladata a rendfenntartás, nem az ítélkezés, ez majd a törvényé lesz, és aki a társadalom, a nép ellen vétett, azt majd a törvény előtt felelősségre vonják.”²⁹ A zsidóellenes megmozdulások résztvevői ellen azért sem törekedtek helyben fellépni, mert tartottak a zavargások kiújulásától, illetve a népszerűségvesztéstől. Szilágyi, a bizottmány elnöke inkább azt tanácsolta a magukat veszélyben érző zsidóknak, hogy egy időre hagyják el a várost.

A helyi forradalmi szerv felhívására sorra alakultak meg október végén a munkástanácsok a város üzemeiben, intézményeiben. A gimnáziumban október 31-én jött létre munkástanács. A gyűlésen Ricsei Balázs képviselte a forradalmi bizottmányt. Egy háromfős testületet választottak, amelybe bekerült Tasi Miklós is, aki az elsők között csatlakozott a Ricsei szervezte irodalmi körhöz.³⁰ A gimnázium munkástanácsának ülésén felmerült az alig egy hete, a gimnázium jubileumi ünnepségén kitüntetett Tóth Lajos igazgató leváltása, azonban a többség ezt végül elvetette. A Pedagógus Munkástanács szintén foglalkozott az iskolaigazgatók ügyével. Határozatot hoztak a vezetők múltjának felülvizsgálatáról, s ennek érdekében kérdőívet töltettek ki velük, a pártban és a szakszervezetben végzett tevékenységüket és korábbi kitüntetésüket firtatva. Érdekes, hogy Ricsei Balázsnak mint „kommunista igazgatónak” a leváltása is szóba került a Pedagógus Munkástanácsban.³¹ Ricsei a vizsgálatot tudomásul vette, de ettől függetlenül tovább folytatta tevékenységét a forradalmi bizottmányban, ahol titkárként szervező feladatokat is ellátott. A bizottmány kezdetben elhatárolt ügykörök nélkül működött, az egyes kérdésekben közösen döntöttek, s a közösen hozott határozatok bármely két tag aláírásával érvényesek voltak. Csak november első napjaiban kezdtek szétválasztani egyes funkciókat.³² A forradalmi bizottmány az MDP pártiroda telefonját kikapcsoltatta a hálózatból, a pártiratokat elzáratta a pánccs szekrénybe, s a nemzetőrség segítségével begyűjtötte a fegyverviselési engedéllyel rendelkező pártfunkcionáriusok fegyverét.

Párját ritkító eset, hogy a forradalom napjaiban a forradalmi bizottmány elnökévé megválasztott korábbi tanácselnököt, Szilágyi Gyulát a forradalom leverését követően nem váltották le tanácselnöki pozíciójáról, hanem tovább folytathatta városvezetői ténykedését. November 4. után néhány alkalommal még meghívta a bizottmány tagjait is a tanács a VB üléseire. 1956. november 22-én tartották az utolsó ilyen ülést, Ricsei is jelen volt, ám a következő, decemberi 6-i VB-ülésre már nem kaptak meghívót a forradalmi bizottsági tagok. A változás hátterében az állt, hogy közben megváltozott az MSZMP ideiglenes központi vezető testületeinek

²⁹Interjú Hódos Antallal. Hajdúnánás, 1992–1993. (Készítette: Völgyesi Zoltán). MNL HBML XV. 55. 3.

³⁰Interjú Tasi Miklóssal (1992). A gimnázium munkástanács-választásának jegyzőkönyvét Tasi Miklóstól kaptam másolatban, egy példánya az ő birtokába került. A dokumentumot közli Völgyesi Zoltán: *Helyi forradalom. Hajdúnánás, 1956-ban.* Hajdúnánás, 1993 /Nánási füzetek 12./ 43.

³¹Interjú Ricsei Balázssal (1992).

³²Uo.

értékelése az 1956-os eseményekről. December elejétől már az ellenforradalmi jelleget hangsúlyozták, s ez az átértelmezés együtt járt a még létező forradalmi szervezetek felszámolására irányuló erőteljes törekvéssel.³³ December 4-én kormányhatározatot hoztak a forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű szervezetek megszüntetéséről.³⁴ Szilágyi személyes közlése szerint Szabó István altábornagy, a megyébe kirendelt kormány megbízott kemény fellépése nyomán szüntette be tevékenységét a forradalmi bizottmány Hajdúnánáson.³⁵

Az ellenforradalom előkészítője vagy „szekértolója”? (Ricsei elleni vádak és az ítélet)

Az MSZMP városi szervezete 1956. december 24-én tartotta meg első elnökségi ülését. Az *októberi eseményekről* címmel áttekintették és értékelték az október 23 – november 4. közötti időszak helyi történéseit. Szegedi László tanácsi alkalmazott, az ideiglenes intéző bizottság tagja tartotta a beszámolót. Szegedi azon 12 tanácsi dolgozó közé tartozott, akiket a forradalmi bizottmány felfüggesztett az állásából. Már november 4. előtt részt vett az MSZMP hajdúnánási szervezetének megalapításában, majd a november 4-ei fordulat után visszavették a tanácshoz. Beszámolójában egyértelműen negatív értékelést kapott Ricsei Balázs, aki az előadó szerint már a Bocskai Kör vitáin „egy pártellenes hangot pendített meg”.³⁶ De Szilágyinak és a forradalom alatt a nemzetőrséggel együttműködő városi rendőrkapitánynak, Garda Imrének is jutott a kritikából, amiért a forradalmi bizottmány megalakulása után a pártbizottsággal megszakították kapcsolatukat. és úgymond „engedtek a tömeghangulatnak”.

Ricsei Balázs az 1956-ot követő megtorlás egyik kiszemelt áldozata lett, mivel a megtorlás során egyesek benne vélték megtalálni a helyi forradalom előkészítőjét és főszereplőjét. Az iskolaigazgató forradalom alatti tevékenységében még nem látott kivetni valót az 1956 decemberében ellenőrzésre kiküldött budapesti karhatalmista tiszt, aki megköszönte neki, hogy mentette a város zsidó lakosságát, s részt vett a rend helyreállításában. Azonban nem sokkal később, amikor Ricsei elutazott

³³ Lásd az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2–3-i és december 5-i ülésének, valamint az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. december 5-i ülésének jegyzőkönyvét. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. Szerk. Balogh Sándor. I. kötet. 1956. november 11 – 1957. január 14. Szerk. és a jegyzeteket készítette Némethné Vágyi Karola – Sipos Levente. Budapest, 1993, 139–247. A párt testületi állásfoglalása megjelent: *Népszabadság*, 1956. december 8.

³⁴ *Népszabadság*, 1956. december 5.

³⁵ Interjú Szilágyi Gyulával (1992).

³⁶ Az októberi eseményekről. Szegedi László beszámolója. (Kézirat.) Elnökségi ülés, 1956. december 24. A Hajdú-Bihar Megye területén működött forradalmi szervek iratainak gyűjteménye. MNL HBML XXV. 92. 3. d.

szokásos téli sielésére, távollétében néhány sértett pedagógus, illetve egy igazgatóságra törő pedagógus házaspár áskálódni kezdett ellene, felemlegetve forradalom alatti tevékenységét. A pedagógus szakszervezet és a megyei tanács oktatási osztálya is vizsgálatot indított. A szakszervezetben a vádakat alaptalannak találták, s tanácsi vonalon is csak kisebb hibákat állapítottak meg. Amikor a megyei oktatási osztály vezetője az ügyben tárgyalta a városvezetőkkel, arra jutottak, hogy az iskolán belüli személyi ellentétek elsimítása érdekében elegendő lesz Ricseit áthelyezni egy másik iskolába. Nem sokkal később, 1957. február 7-én azonban a hajdúnánási rendőrség az igazgatót váratlanul letartóztatta és közbiztonsági őrizetbe vette azzal az indokkal, hogy „az októberi ellenforradalmi események egyik előkészítője volt”.³⁷ Kihallgatták, később Kistarcsára internálták, majd 1957. július 10-étől előzetes letartóztatásba vették.

1957. augusztus 5-én készítette el Ricsei ügyében a Debreceni Járási Ügyészség az 1957. Bül. 1158/4. szám alatt kiadott vádiratot, amelyben a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekményben való tevékeny részvétel büntetésével vádolták meg (BHÖ 1. pont, 2. bekezdés).³⁸ Hárman szerepeltek még rajta kívül a vádiratban a vádlottak között, s mindegyikük esetében hasonló volt a vád. Ricsei volt az elsőrendű vádlott, s ő volt a leghosszabb ideje őrizetben.³⁹

A vádiratban a Ricsei ellen felhozott vádak öt pontba sűríthetők: 1. A Bocskai Kör vezetőjeként a kör ülésén hangoztatta, hogy „a párt eljátszotta vezető szerepét, a vezetést át kell adni a Hazafias Népfrontnak, a vezetőket felelősségre kell vonni.” 2. Október 26-án este „a hajdúnánási zsidók lakásának feldúlására és a személyek bántalmazására összegyűlt tömeg élére állott”, majd „több személyt tettelesen bántalmaztak is, és több lakást feldúltak, berendezését összetörték.” A vádiratnak ez a legnagyobb torzítása a valósághoz képest, hiszen a megvádolt személy épp ellenkezőleg cselekedett: a fenyegetett és bántalmazott helyi zsidók segítségére sietett és megnyugtatókra törekedett. Ugyanakkor a vádirat még azt is hozzáfűzte, hogy Ricsei „akkor már megbízás nélkül is az ellenforradalom vezetőjének érezte magát”. E mondatok nyomán felsejlett a veszély, hogy akár államrend elleni szervezkedés vezetésével, annak kezdeményezésével is megvádolhatják (BHÖ. 1. pont, 1. bekezdés),⁴⁰

³⁷ Javaslat Ricsei Balázs közbiztonsági őrizetbe vételéről. 1957. február 7. „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957.

³⁸ 1956 után még évekig nem létezett büntető törvénykönyv. Ezt a szerepet *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása című gyűjtemény* (rövidítve: BHÖ) látta el, mely a bűncselekmények hét nagy csoportját tartalmazta, és az első csoportba (pontba) sorolta a népköztársaság elleni büntetteket.

³⁹ A többi vádlott szerepére, az ellenük lefolytatott eljárásra területi korlátok miatt nem áll módomban kitérni.

⁴⁰ A BHÖ. 1. pont 1. bekezdése szerinti bűncselekmények minimális büntetési tétele tízévi börtönbüntetés volt (a legmagasabb tétele pedig halálbüntetés), míg a BHÖ. 1. pont 2. bekezdése szerinti bűncselekmények legmagasabb tétele volt a tízévi börtön. Vö. Kahler Frigyes: *Jogállam és diktatúra*. Budapest, 2005.

aminek nagyobb volt a büntetési tétele. 3. 1956. október 27-én, a forradalmi bizottmány megválasztásakor, amikor annak tagjaként Ricseit is megválasztották (a vádirat szerint: „az ellenforradalmi bizottmányba”), „beszédet intézett a tömeghez, amelyben hangsúlyozta, hogy ezekre az eseményekre ők már az irodalmi szakkörben régen készültek, csak a pesti fiatalok ők megelőzték.” 4. Az október 28-án tartott beszédében „az ellenforradalmi miskolci rádió hallgatására hívta fel az egybegyűlteket azzal, hogy az mondja meg az igazságot”, továbbá „kijelentette, hogy le kell rázni az orosz igát”, s felhívást intézett különböző pártok megalakítására. 5. A forradalmi bizottmány tagjaként „egyes szervek belügyeibe beavatkozva utasítást adott” az ÁVH-s múltú állatorvos, Urai Gyula elbocsájtására, „az MDP-tag iskolaigazgatók leváltására”, valamint az MDP párhelységében lévő telefon kikapcsolására.

Ricsei letartóztatásában, majd megvádolásában fontos szerepet játszott a hajdúnánási katonai kiegészítő parancsnokság egyik tisztje, Kaposi Sándor főhadnagy, aki már az első, 1957. február 8-án, a hajdúnánási rendőrkapitányságon felvett vallomásában azt a gyanút fogalmazta meg, hogy Ricsei részt vett az október 26-i hajdúnánási megmozdulásokban. Az a képtelen vád is Kapositól ered, hogy Ricsei október 26-án a tüntető tömeget a zsidók ellen irányította. Kaposi, aki október 26-án éjjel együtt járta végig a várost Ricseivel, vallomásaiban (úgy a rendőrségi, mint később a bírósági vallomásában) azt mondta, hogy mivel Ricsei tudta hova, melyik házhoz menjenek, ő ebből arra következtet, miszerint korábban ő vezette ide a tömeget is. Kaposiról tudni kell, hogy a hajdúnánási kiegészítő parancsnokság párttitkára volt, s november 4. után a parancsnok Jenei Imre századossal együtt csatlakozott a szerveződő karhatalomhoz.⁴¹ Ezek a tisztok, akik egyébként nem helyi származásúak voltak, az 1956-os forradalom idején látványos gesztussal csatlakoztak a városban megalakult forradalmi bizottmányhoz: leszedték csillagaikat és vállapjukat, s letették fegyverüket, majd a forradalom leverését követően közreműködtek nemcsak a rendfenntartásban, de a lakosság megfélemlítésében és a kezdődő megtorlásban is.⁴²

Ricsei Balázs és három társa perét hivatalból a megyei bíróság folytatta le, s a vádhatóság szerepét átvette a megyei ügyészség, amely 1957. augusztus 7-én kelt 1957. Bül. 317. számú indítványával fenntartotta a járási ügyészség által kiadott vádiratot. Összesen négy tárgyalási napot tartottak 1957. szeptember 26–27-én, valamint október 24–25-én.⁴³ Bár Ricseivel szemben az eljárás magában hordozta azt a lehetőséget, hogy benne, a Bocskai Kört szervező és a forradalmi bizottmányban is szerepet játszó tanárban találják meg a helyi „ellenforradalom” szellemi előkészítőjét, illetve irányítóját, a bírósági eljárás során kiderült, hogy nem mutatható

⁴¹ Az újonnan kinevezett városi párttitkár, Tóth Gábor által aláírt lista: „Hajdúnánáson fegyveresen részt vettek a rend helyreállításában”. 1958. szeptember 7. HBML pártarchívuma. Honvédségi iratok. 11. fond. 2. fcs. 16. ö. e.

⁴² Vö. Völgyesi: *Kisvárosi történet...* 144–160., 170–174.

⁴³ „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957.

ki közvetlen összefüggés az értelmiségi kör tevékenysége és a hajdúnánási megmozdulások között. A kisvárosban a zavargásba torkollott tüntetés napján, október 26-án többféle megmozdulás zajlott (a „klasszikus” forradalmi tüntetéstől a zavargásokig, zsidóellenes megmozdulásokig), ám bebizonyosodott, hogy azok egyikében sem volt Ricsei Balázsnak szerepe, ellenben fellépett a rend fenntartása és a zavargások megfékezése érdekében.

Az a vád, hogy Ricsei a zsidók ellen vezette volna október 26-án a tömeget, nemcsak hihetetlenül hangzott a tárgyalások során, de elég gyenge lábon is állt. Kaposi hadnagy idevágó, már korábban említett vallomásait alátámasztani látszott ugyan Jenei százados, a kiegészítő parancsnokság volt parancsnoka, aki azt az állította, hogy október 26-án délután 5 óra körül a kiegészítő parancsnokság ablakából látta Ricseit annak a tömegnek az élén, amelyik a zsidók ellen vonult. Kiderült azonban, hogy ellentmondás van Jenei vallomásában a megjelölt időpontot illetően: délután 5 óra tájban ugyanis Ricsei a tanárházán tartózkodott, s Szilágyi Gyulával ekkor már a polgárőrséget szervezték. Másrészt igazolást nyert, hogy Ricsei egyértelműen elítélte a zsidóellenes megnyilvánulásokat, egyenesen barbarizmusnak nevezve a lezajlott atrocitásokat. A feltört lakások lezárásáról gondoskodott, a megvert zsidókhoz orvost hivatott, s maga is segédkezett a sebesültek bekötözésében.

A Ricseivel szemben megfogalmazott vádpontok közül az is megdőlt a tárgyalások során, amely a forradalmi bizottmányon belüli hangadó, irányító szerepére utalt, neki tulajdonítva az iskolaigazgatók leváltásában, mások elbocsájtásában, illetve az MDP elszigetelésében (telefonja kikapcsolásában) a vezető szerepet. A bíróság Ricsei bűnösségének bizonyítékeként végül főként beszédeit, illetve néhány tanú ezzel kapcsolatos, helyenként meglehetősen torzító állításait igyekezett felhasználni.

Ricsei védekezésében előadta, hogy nem pontosan azt mondta az október 23-i vitaesten, ami a vádiratban szerepel, hogy tudniillik „*a Párt eljátszotta vezető szerepét s azt a Hazafias Népfrontnak kell átengedni*”. Vázlatai ilyen utalást nem is tartalmaznak, ugyanakkor vallomásában elismerte, hogy mondott ehhez hasonlót: „...*olyan megállapítást tettem, hogy úgy látszik a párt kiejtette a vezetést a kezéből, éppen ezért az értelmiség feladata, hogy a Pártot és a tömegek belévetett, de közben megrendült bizalmát a mély kátyúból kivezesse* [!].” Arra hivatkozott, hogy ezt a megfogalmazást ő az október 20-i gimnáziumi ünnepségen vezető pártfunkcionárius szájából hallotta.⁴⁴ Előadásvázlatának részletei egyébként azt bizonyítják, hogy

⁴⁴A város nagy múltú gimnáziuma 1956. október 20-án, szombaton ünnepelte fennállásának 300. évfordulóját. A nagyszabású, egész napos jubileumi ünnepségen 350 öregdiák képviseltette magát az ország különböző részéről. Az öregdiákok között jelen volt Pogácsás György, az állami gazdaságok minisztere és Pogácsás Antal, a pénzügyminiszter első helyettese is. Dr. Tóth Lajos gimnáziumi igazgató Kónya Albert oktatásügyi minisztertől megyei funkcionáriusok jelenlétében vehette át a munkaérendmrend kitüntetését. Ünnepélyes hangulat uralkodott, a kötetlen folyosói beszélgetések során viszont megfogalmazódtak különböző kritikák, s az országban zajló változásokkal kapcsolatos kérdések is szóba jöttek.

Nagy Imre és a pártellenzék reformeszméi döntő hatást gyakoroltak nézeteire, ugyanakkor az is egyértelműen kiderül belőlük, hogy a szocialista rendszer demokratizálását lehetségesnek tartotta, s „igazi” népi demokráciában gondolkodott.⁴⁵ „*A harc a személyi kultusz maradványainak teljes felszámolására, a demokratizmus megvalósítására irányul. [...] Egy bizonyos: szocializmus a végcél. Megvalósítása csak meggyőzéssel, a tömegek helyeslése, az életszínvonal emelése mellett mehet végbe. Népfront szerepe: tömegek ellenőrző szerepének kiemelése.*”⁴⁶

Ricsei a védekezése során elmondta, azért vállalt a forradalmi bizottmányban szerepet, hogy segítse a város működését és a rend fenntartását abban a nehéz időben. Szilágyi Gyula és Fazekas Jenő MDP-titkár vallomása is alátámasztotta Ricsei védekezését. Szilágyi vallomásában kijelentette, hogy Ricsei „*nem volt reakciós beállítottságú*”, „*az akkori szemszögből vizsgálva cselekményét, nem tekinthető ellenforradalminak*”, „*ő maga nem volt ellenforradalmár*”. Fazekas pedig elismerte vallomásában, hogy Ricsei „*a város nyugalmának a biztosítására törekedett*”, akár csak Szilágyi, s mindkettőjük megválasztásának és ténykedésének örült: „*Nekem megnyugtató volt, hogy Szilágyi és Ricsei Balázs tagjai a forradalmi bizottságnak*”, sőt hozzátette, hogy „*ha nem Szilágyi Gyula és Ricsei Balázs a vezetője, akkor nem tudom, hogy hová fejlődtek volna a dolgok.*”

A bíróság belátta, hogy a korábbi aktív MDP-tagból – aki szocialista meggyőződését a forradalom alatt sem tagadta meg, sőt az elsők közt jelentkezett az MSZMP november 2-án megalakult helyi szervezetéhez, továbbá részt vett a város rendjének fenntartásában, s Szilágyi Gyula tanácselnökkel együttműködött a forradalmi bizottságban – nem lehet ellenforradalmárt kreálni. Ezért inkább politikailag képzetlen embernek állította be ítéletében, ami azért ellentmondásos, mert több tanúvallomás ennek az ellenkezőjét állította. Erre az ellentmondásra még az ítélet is utal a következő mondatában: Ricsei „*saját képességeit túlértékeli, politikailag képzetlen – bár az elhangzott tanúvallomások ennek ellenkezőjét állítják.*” Többen elismerték ugyanis, hogy Ricsei az átlagnál jóval tájékozottabb, felkészültebb volt politikai kérdésekben, Fazekas Jenő volt MDP-titkár például úgy nyilatkozott, hogy „*elméletileg igen magasan képzett ember volt*”. Bár Ricsei széleskörű műveltsége, marxista meggyőződése, elméleti felkészültsége vitán felül állt, a bíróság mégis tájékozatlannak, politikailag „tudatlannak” állította be, aki „*túlméretezi képességeit*”, „*csapongó fantáziájú*”, „*vitavezetői beszéde komolytalan, naiv és csapongó*” (itt a Bocskai körű előadásvázlatára utal az ítélet). Az ítélet tényállást tartalmazó része így indokolta bővebben politikai tájékozatlanságát: „*politikai tájékozatlanságára, politikai ismereteinek hiányosságára utal az a körülmény is, hogy még a tárgyaláson is arra hivatkozott, hogy nem tudja miért vannak itt a szovjet csapatok, miért avatkoztak be 1956.*”

⁴⁵ Vázlat a beszámolóhoz. Ricsei Balázs feljegyzései. (Másolat.) „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957. Az előadásvázlat teljes szövegét lásd: Völgyesi: *Helyi forradalom...* 12–13.

⁴⁶ Uő: *Kisvárosi történet...* 82–83.

október 23-án. Arra hivatkozott a vádlott, hogy abban az időben a nemzetközi feszültség enyhült, Ausztriával és Jugoszláviával is rendeződtek a viszonyok és ennek következtében, bár tudott a Varsói Szerződésről, mégsem látta, hogy mi szükség van a szovjet csapatoknak Magyarországon való tartózkodására.”⁴⁷

Ricsei a tárgyalás során valóban elismerte: nem tartotta helyesnek az október 23-i szovjet beavatkozást, sőt nem volt világos előtte, hogy a szovjet csapatok miért vannak Magyarországon, s nem tagadta, mondhatott olyat, hogy „mi szükség van rájuk?”. Azzal védekezett, hogy feltételezte, a szovjetek ki fognak menni, mivel annak idején „erről beszélt a rádió is”. A bíróság az ítéletét végül elsősorban arra a Ricseinek tulajdonított mondatra alapozta, amit egy tanúvallomásból vettek, s a tárgyalások alatt is sokat „lovagoltak” rajta. Az ítélet szerint október 27-én, a forradalmi bizottmány megválasztásakor Ricsei szájából az hangzott el, hogy „már hosszabb ideje készülnek ilyesmire, előbb illegálisan, de vagy két hete legálisan”. Ez a mondat a vádiratban még nem egészen így szerepelt, ott az „illegális” kifejezés nem található, s valójában nem is történt semmiféle előkészület a forradalomra, főleg nem illegális előkészület.

Ricsei védekezése során kifejtette, hogy október 27-én, a forradalmi bizottság megválasztásakor annak a magyar értelmiségnek a nevében beszélt a tömeghez, amely már hónapok óta küzdött a demokratikus változásokért. Helyi vonatkozásban utalt a Bocskai Körben folytatott tevékenységükre. Elmondta, hogy „a Kör már hosszabb ideje vitatott egy programot, amellyel a nyilvánosság elé is ki akart lépni”.⁴⁸ A demokratizmus szélesítésére készültek, de nem forradalomra, tehát ilyet nem is mondhatott, és illegálitásról sem beszélt. A vád alátámasztására akadt ugyan tanú a bírósági tárgyaláson is a pedagógusok köréből, ám sokkal több bizonyíték szólt a forradalomra való előkészület ellen. Az 1957. október 25-i ítélet szerint azonban: „Vádlottnak fenti kijelentései súlyosak voltak és nagyban segítették elő az ellenforradalom célkitűzéseit, melyek a szocialista társadalmi rend megdöntésére vonatkoztak.”

A megyei bíróság ítéletében Ricsei Balázst bűnösnek mondta ki, de nem a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekményben való tevékeny részvétel büntetésében”, ahogy a vádiratban szerepelt, hanem a terhére rótt bűnöket átminősítve, a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés előmozdításában” találták bűnösnek (ugyancsak BHÖ 1. pont, 1. bekezdés). Főbüntetésként két év börtönre, mellékbüntetésként 1500 Ft vagyonekobzásra és 5 év jogvesztésre ítélték. Az ítélet 1957. október 25-i időzítése nyilván nem volt véletlen: másnap volt a hajdúnánási tüntetés egy éves évfordulója.

A tárgyalási jegyzőkönyvek és az ítélet szövege nyomán egyértelmű: a bíróság úgy hozott bűnösséget megállapító ítéletet, hogy egyes tanúvallomásokat figyelmen kívül hagyott, bizonyos vallomásokot csak részben vett figyelembe vagy eltorzított, számos megállapítást kiragadott összefüggéséből vagy félreértelmezett. Az ítéletben

⁴⁷ „Ricsei Balázs és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 844/1957.

⁴⁸ „Pongor József és társai” periratai. MNL HBML XXV. 21.b. B 843/1957.

így „ellenforradalmat” előmozdító bűnöst konstruáltak belőle: az ítélet megállapítása szerint cselekményével „*az ellenforradalom szekerét tolta*”. Ricsei ezek szerint „*ellenforradalmárnak nem tekinthető, hanem politikailag tájékozatlan embernek, akit nagyravágyási hajlamánál fogva az érvényesülés, a parancsolgatás és a vezetői pozícióban-lét [!] vezetett azon kijelentéseivel, amiket a megyei bíróság tényállásként megállapított, s amely kijelentések félreérthetetlenül izgatók és a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés előmozdítását szolgálták.*”

Mint már korábban szó esett róla, Szilágyi Gyula tanácselnököt, bár a forradalmi bizottmány elnökeként tevékenykedett, nemcsak eljárás alá nem vonták, de nem is váltották le később tanácselnöki pozíciójáról. Tóth Gábor, akit Fazekas Jenő lemondását követően 1957 januárjától párttitkárnak helyeztek a városba, úgy véli, a felsőbb szervek respektálták, hogy Szilágyit mint tanácselnököt elfogadta a helyi lakosság. Tóth állítása szerint ő is erre hivatkozott Szilágyi védelmében a megyei pártvezetés előtt: „*...valahogy tudomásul vették, ha nem is könnyen, hogy ebben a helyzetben még használ is a konszolidáció ügyének, ha olyan ember áll a tanács élén, aki '56-ban is népszerű volt. Tehát nem mozdították el, és ezt kamatoztatni lehet, fel lehet használni az új politika népszerűsítésére [...]. Nem volt könnyű, nem volt egyszerű, ez nagyon sok gondot okozott nekem, hiszen másutt ugyanezért nem csupán leváltottak, hanem hosszú börtönbüntetésre, 10–12 évre ítélték embereket.*”⁴⁹

Szilágyi hivatkozni tudott arra, hogy pártutasításra lépett be a forradalmi bizottmányba, és ott ennek megfelelően az események „helyes irányba terelésén” fáradozott. „*Alulírott Szilágyi Gyula V.B. elnök kijelentem, hogy közvetlen az 1956. évi októberi események előtt/alatt/elején felettes pártszervemtől azt a feladatot kaptam, hogy álljak az események élére, és igyekezzem azt a helyes irányba terelni. Ezt meg is valósítottam*” – olvasható Szilágyi Gyula két példányban készült nyilatkozatában, amit Szilágyi Ricsei Balázs ügyében, hozzátartozói kérésére adott ki, de csak jóval Ricsei bírósági ítélete után. Ugyanebben Ricseiről a következőket vallja: „*Ricsei Balázs, hajdúnánási általános iskolaigazgató az egész idő alatt támogatott és mindenben a segítségemre törekedett.*”⁵⁰

A döntő tényezőt Szilágyi pozícióban maradásában megyei kapcsolatai játszották. A Hajdú-Bihar megyei tanácsnál jól ismerték, ugyanis 1955 előtt a megyei tanácselnök személyi titkáráként dolgozott. Tatár Kis Lajos, az akkori megyei tanácselnök, aki a forradalom alatti s az azt közvetlenül követő rövid időszakot leszámítva később is betöltötte ezt a pozíciót, határozottan kiállt Szilágyi mellett.⁵¹ A forradalmi bizottmányban a forradalom alatt együttműködő Szilágyi és Ricsei sorsa a megtorlás idején sem volt független egymástól: mivel az utóbbi, a forradalmi bizottmány titkára a büntetőeljárás célpontjává s végül elítéltjévé vált, mondhatni „elvitte a balhét”, az előbbi, a forradalmi szerv elnöke viszont könnyebben megúsza a megtorlást, végül minden különösebb retorzió nélkül.

⁴⁹ Interjú Tóth Gáborral. Debrecen, 1992. (Készítette: Völgyesi Zoltán). MNL HBML XV. 55. 8.

⁵⁰ A nyilatkozat dátum nélküli, egyik eredeti példánya került Ricsei Balázs birtokába.

Ricsei perében is érvényesült az az országszerte jellemző törekvés, hogy a megtorlás során – ha nem találtak „megfelelő” osztályidegeneket, illetve a régi pártokat képviselő személyeket, akikre „ráhúzhatták a vizes lepedőt” – értelmiségi foglalkozásúakat állítottak az eljárás középpontjába mint az „ellenforradalom” helyi szervezőit, felbujtókat, izgatókat, illetve az „ellenforradalom” előkészítőit. Ricsei a két-éves börtönbüntetéséből több mint húsz hónapot letöltött (egy részét már közbiztonsági őrizetben, illetve előzetesben, amit beszámított a bíróság), a fennmaradó négy hónapot az Elnöki Tanács próbaidőre felfüggesztette. Börtönből való szabadulása után a feleségét követve – aki időközben elköltözött Hajdúnánásról – Gyomaendrődön telepedett le. Négy évig segédmunkásként kereste kenyerét, s csak 1962-től taníthatott újra. 1988-ban ment nyugdíjba. A rendszerváltás idején belépett az MDF gyomaendrődi szervezetébe, de aktív politikai szerepet nem vállalt.⁵² 1998-ban, hetvenkét éves korában halt meg. Ő maga tömören így fogalmazta meg véleményét saját perbeli szerepével kapcsolatban, közel negyven évvel később: *„Én csak arra a célra voltam jó, hogy balek és bűnbak legyek; én voltam az idegen, akit feláldoztak, az áldozati bárány, akit mindenki cserben hagyott az egy Soós Zoli kivételével, akinek bátorságát megcsodáltam a tárgyalás alatt is.”*⁵³

⁵¹ Tatár Kis Lajos megyei és Ménes János városi tanácselnök néhány napig tagja volt az 1956. október 26-án megalakult Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmánynak, de a vezetőségbe nem kerültek be, majd rövidesen a bizottmányból is kiszavazták őket. November elején a bizottmány vezetőségének határozatára – olyan hírek alapján, hogy puccsot készítenek elő – ÁVH-s tisztekkel együtt őrizetbe vették őket. November 4-én szabadultak, s utána részt vettek a politikai restaurációban. Az első időszakban azonban a párt- és a tanácsi vezetőket, akik Debrecenben kezdeményezői voltak a „szocialista forradalmi bizottmány” megalakításának, nagyfokú tanácsstalanság jellemezte. November közepén Ménes és Tatár Kis az MSZMP megyei intézőbizottsága határozata alapján lemondott. Egy hónap múlva a Központi Ideiglenes Intéző Bizottság és Minisztertanács visszahelyezte őket funkciójukba. Filep Tibor: *Politikai restauráció és megtorlás Hajdú-Biharban 1956–57.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVIII. Debrecen, 1991, 139–141.; Úó: *Az 1956-os forradalom Hajdú-Biharban...* 10., 13–14.

⁵² Interjú Ricsei Balázssal (1992).

⁵³ Ricsei Balázs levele 1993-ból. (A szerző tulajdonában). Soós Zoltán olvasta fel október 26-án a gimnáziumi diákság követéseit még a tüntetés megkezdése előtt, de a későbbiekben nem vett részt a helyi forradalomban. Mivel édesapját 1944 végén elhurcolták a szovjetek, egyedül nevelte fel édesanyja, aki fiát féltette, s eltiltotta minden további szerepléstől.

ZOLTÁN VÖLGYESI

**THE IGNORANT CATALYST
OF THE COUNTER-REVOLUTION?
The construction of a guilty person in a political trial
after 1956**

This essay presents the story of one of the convicts of the 1956 political lawsuit, highlighting some of the peculiarities of these lawsuits and looking for an answer of how the person was selected for this role and how he was created guilty. The protagonist of the story is the headmaster of a small town school, who was a Marxist Russian teacher, then became the secretary of the Revolutionary Committee. During the retaliations, he was arrested, indicted and sentenced to two years in prison. The preconceptual and constructive nature of the lawsuit can be demonstrated: the discovery and evaluation of the real facts was overridden by the fulfillment of the political expectations of the restored communist power. This does not, however, preclude the fact that the memorials of the trial contain factual data and, even evidence, the documents of the revolution. Therefore, in spite of their limitations, they are indispensable for exploring historical events where few other sources, especially few contemporary sources, are available to the researcher.